

שאלת הגבולות בהגירה: על טרנס-לאומיות, קשרים חברתיים וזרות בקרב ישראלים החיים באירופה*

לילך לב ארי

תקציר

חצייתם של גבולות הינה תופעה מוכרת בקרב מהגרים גלובליים - וולונטריים בני זמננו. מהגרים אלה, וישראלים בכללם, יכולים לשמר קשרים כלכליים, חברתיים ותרבותיים במספר מרחבים גיאוגרפיים בו זמנית. יחד עם זאת עוצמת הקשרים הטרנס-לאומיים אינה זהה בקרב המהגרים הללו, וכאשר מדובר במהגרים ישראלים באירופה, הרי ששמירת קשרים טרנס-לאומיים חברתיים ותרבותיים מאפיינת בעיקר את בני הדור הראשון, בעוד צאצאיהם כבר נטועים יותר בחברה המארחת ולכן סיכוייהם להתבוללות בה רבים יותר.

שאלת המחקר המרכזית עסקה בקשרים חברתיים וזרות אתנית של ישראלים בני דור ראשון, בהשוואה לצאצאיהם, ובאיזו מידה הם טרנס-לאומיים. בעוד שבני דור ראשון שומרים על זיקתם ליהדות ולישראל, בעיקר באמצעות הקשר ההדוק ששומרים עם ישראל, חברים ממוצא ישראלי ובאמצעות שימור התרבות הישראלית, הרי שבני "דור וחצי" ודור שני נמצאים בתהליך מתמיד של היטמעות בחברה הלא-יהודית ובתרבותה. כמו כן, בעוד ישראלים, בני הדור הראשון נשענים על זהותם הישראלית כבסיס איתן להמשכיות ישראלית-יהודית בחו"ל, הצעירים וצאצאי הדור הראשון נמצאים במצב שונה ומנגנוני שמירת הזהות היהודית שלהם אחרים ופחות יעילים מאלה של הוריהם.

על המחברת

שם:

לילך לב ארי

תואר:

דוקטור

תפקיד:

ראש הרשות למחקר ולהערכה וראש החוג לסוציולוגיה במכללת אורנים, מרצה וחוקרת במכללת אורנים ובאוניברסיטת בר-אילן.

דוא"ל:

lilah_l@staff.ornanim.ac.il

תאריכים:

הגירה; זרות אתנית; טרנס-לאומיות; ישראל

* המחקר המתואר במאמר נערך במסגרת מרכז רפפורט לחקר ההתבוללות ולחיזוק החינוך היהודית, אוניברסיטת בר-אילן.

מבוא

טרנס-לאומיות וגבולות מדינתיים בחקר הגירה בת זמנו

בשנים האחרונות פיתחו חוקרי הגירה, המנסים להבין טוב יותר את תהליך ההגירה בחברה בת זמננו, את **התיאוריה הטרנס-לאומית** (transnational theory). תיאוריית הטרנס-לאומיות שונה מהתיאוריות המסורתיות ששמשו לחקר ההגירה של המהגרים הפוסט-קולוניאליסטים. התיאוריה הטרנס-לאומית רואה בהגירה תהליך המורכב ממספר ממדים: דמוגרפי, פוליטי, כלכלי, תרבותי ומשפחתי, בנוסף למעבר ממדינה אחת לשנייה. גישה זו מתמקדת, מצד אחד, ביכולתם של מהגרים לשלב משאבים הקשורים ברשתות חברתיות וזהויות מחברות שונות (מוצא ועד) על מנת להגביר את עצמאותם ממחויבויות ומגבלות הקשורות אותם למולדת (שירות צבאי, גישות מסורתיות הקשורות במגדר ועוד). מצד שני, גישה זו אינה זונחת את היבט המקרו של מבנים כלכליים, פוליטיים, משפחתיים ואחרים - אשר בתוכם מנהלים המהגרים את קהילותיהם וחייהם. בגישה זו מתייחסים להגירה גם בהקשר איכותני מלבד זה הכמותי. קשרי הגומלין בין מרחבים גיאוגרפיים למרחבים חברתיים מוגדרים מחדש בחקר ההגירה הבין-לאומית, כך שהמרחב החברתי עשוי להיות מעוגן במספר מרחבים גיאוגרפיים ולא דווקא במרחב גיאוגרפי אחד כפי שהיה בדרך כלל אופייני להגירות בין-לאומיות בעבר. מחקר איכותני מרחיב את היריעה ביחס לעבר, שכן כעת נחקרים המהגרים בהקשרי התנהגות קהילתיים משפחתיים ואישיים ולא רק בהקשרים מקרו-כלכליים (Dinnersrein, Roger & Reimers, 1990; Gold, 2002; Pries, 1999; Tilly 1990; Vertovec & Cohen, 1999). לווית וחוב' (Levitt, DeWind & Vertovec, 2003) מוסיפים על הנאמר לעיל מספר נדבכים חשובים לחקר הגירה טרנס-לאומית. לטענתם, חשיבות הגישות הטרנס-לאומיות לחקר ההגירה בת זמננו היא בכך שהן בוחנות את ההגירה כתהליך דינמי. הן מכירות בכך שחלק מהמהגרים שומרים על קשרים אמיצים עם מולדתם תוך כדי תהליכי קליטה בארץ ההגירה. יש, אם כן, לחקור את חייהם של מהגרים טרנס-לאומיים בהקשר רב-שכבתי של חייהם החברתיים (למשל, השתתפותם בארגונים פוליטיים, דתיים וקהילתיים) בארץ המוצא ובארץ היעד. חקר הבניית זהות שכזו נשען כמובן על מספר מתודות מחקריות; זו הכמותית, אשר שירתה את מחקרי ההגירה בעיקר בהקשריהם הכלכליים, הכלל-חברתיים, ומתודות איכותניות המשפרות את יכולת החוקרים לעמוד על אותה דואליות של זהות והזדהות הנובעת מהתפיסה הטרנס-לאומית.

תופעת ההגירה מישראל מהווה חלק מהגירה בת זמננו, דהיינו הגירה טרנס-לאומית (Lev Ari, 2008) ודומה בממדיה בהשוואה להגירה ממדינות מערביות אחרות (כהן, 2007).

מהגרים יהודים, ילידי ישראל היגרו ממולדתם בעיקר החל משנות ה-70 (Eisenbach, 1989) וחלק מצאצאיהם נולדו מחוץ לישראל. המהגרים הישראלים, המכונים גם **המהגרים החדשים**, הם חלק מהגירה בין-לאומית רצונית. מהגרים אלה עוזבים את ארצות מוצאם בעיקר מתוך שאיפה להעלות רמת חייהם, דהיינו, להשיג עבודה טובה יותר ומשכורת גבוהה מזו שהם משתכרים בארץ מוצאם (Gold, 1992). מעל מחצית מהישראלים מהגרים לצפון אמריקה, אך בשנים האחרונות גדל מגוון המדינות אליהן מהגרים, כשליש מהגרים לאירופה והיתר - למדינות אחרות (כהן, 2007; לב ארי, 2006).

לפי התיאוריה הטרנס-לאומית לחקר הגירה נטען כי הגבולות הפיסיים של מדינות פחות חשובים מבעבר. הקלות היחסית של תנועה ותקשורת בין מדינות, בתהליכי הגלובליזציה, מאפשרים לאנשים רבים לחיות בין הגבולות וטרנס-לאומיות הופכת לנפוצה יותר ויותר (Castle, 2007; Vertovec, 2004). כמו כן טוענת תיאוריה זו כי מידת קיומם של קשרים טרנס-לאומיים שונים (כלכליים, חברתיים, תרבותיים ועוד) אינה אחידה - בהשוואה בין המהגרים לבין עצמם ובוודאי שמידת הטרנס-לאומיות שונה בהשוואה בין בני דור ראשון לדור שני של מהגרים. המחקר המוצג כאן מתמקד בעיקר בשאלת הקשרים החברתיים, בזרות ובהזדהות בקרב ישראלים באירופה - בהשוואה בין-דורית; בין מהגרים ישראלים בני הדור הראשון לצאצאיהם ובאיזו מידה היא חוצת גבולות; דהיינו, טרנס-לאומית.

רקע תיאורטי

זהות אתנית וטרנס-לאומיות בקרב מהגרים

באופן כללי, ניתן להבחין בין זהות אישית לזהות חברתית. **הזהות האישית** של הפרט מבטאת את אותם מאפיינים המייחדים פרט זה או אחר (כמו תכונות אופיי) וכוללת את עמדותיו, תפיסותיו ואמונותיו לגבי עצמו, והן קשורות בתחומים רבים, כמו למשל התפיסה הקשורה בהיות האדם בן להוריו. **הזהות החברתית** של הפרט מבטאת את המאפיינים שהוא חולק עם אחרים וקשורה בהשתייכותו לקבוצות חברתיות שונות, כאשר מאפייני הקבוצה ומשמעותה עבור האדם משפיעים על תפיסתו העצמית. כל אדם שייך למספר קבוצות חברתיות, וביניהן משפחתו, עמו וקבוצת העיסוק שלו. משמעות ההשתייכות לכל אחת מהקבוצות תשפיע על זהותו. אחד ההיבטים של זהות חברתית היא הזהות האתנית (טור-כספא ופראג-מרוי מיקולינסר, 2004).

קבוצה אתנית ניתנת להגדרה מהיבט המקרו של גבולות היסטוריים וגיאוגרפיים של קבוצות אתניות; תכנים תרבותיים, תכונות המרכיבות את הקבוצה ומערך יחסי הכוח המציב את הקבוצות השונות בסדר הירארכי. ברמת המיקרו מוגדרת קבוצה אתנית מההיבטים של הדינמיקה של זהות אתנית והזדהות, התהליך של שמירת גבולות

מתמקדים במדינה זו (ממצאי המחקרים שיוצגו להלן) יתמקדו רק במהגרים ישראלים-יהודים). ישראלים אשר היגרו מישראל חווים תהליך של יחסי גומלין עם החברה המארחת ובכך מתעצבת מחדש זהותם הלאומית, הדתית והחברתית בחברה המארחת. בזמן שאותם פרטים התגוררו בישראל הם חיו בסביבה בעלת אפיון יהודי תמידי בחיי היומיום: חיי קהילה, השפה העברית, מערכת החינוך, החגים הממלכתיים, הרי שלא כך הדבר בחוץ לארץ. עם המעבר, נתקלים המהגרים הישראלים בדרך כלל בחברה פלורליסטית בה עליהם להגדיר מחדש את יהדותם (לב ארי, 2005). מנקודת מבט תרבותית, זהותם הלאומית של הישראלים מבוססת בעיקר על תחושה סובייקטיבית של היותם ישראלים ויהודים והיא נושאת מאפיינים של יהדות חילונית (Mittelberg & Waters, 1992). הגדרת זהותם של המהגרים הישראלים היא במידה רבה אמביוולנטית: מצד אחד, הם שואפים לאמץ לעצמם זהות דו-לאומית - ישראלית ואמריקאית - ובכך ליהנות, לפי הנסיבות והצרכים האישיים המשתנים, הן מההזדמנויות והפתיחות של החברה האמריקאית והן מהחמימות והאינטימיות של הקהילה הישראלית (Gold, 1992); מהצד האחר, הגדרתם את עצמם כישראלים-אמריקאים תאשר להם ולסביבתם כי ההתיישבות בארה"ב היא סופית (Gold, 1992; Mittelberg & Waters, 1992; Shokeid, 1998; Uriely, 1995).

בד בבד עם השאיפה להפיק את המרב מההזדמנויות הכלכליות והתרבותיות ומהחופש האישי שמספקת ארה"ב, ישראלים אמריקאים רבים חפצים לשמור על קשרים מסוגים שונים עם מדינת ישראל (Gold, 1997). קשרים אלה נשמרים באמצעות העדפת העברית כשפת הדיבור בבית, צריכת תקשורת כתובה ואלקטרונית בעברית (עיתונים, טלוויזיה, מחשב, רדיו), מגע קבוע עם משפחה וחברים בישראל, תרומות והשתתפות בפעילויות למען ישראל, ביקורים תכופים בארץ, והענקת שמות ישראליים לילדיהם שנולדו בארה"ב (Gold, 2000; 2002). יש גם המפתחים קשרים כלכליים עם ישראל. עם זאת, הנגישות ואופי הקשרים הטרנס-לאומיים אינם אחידים ומשתנים במידה רבה לפי הסטאטוס הריבודי. ישראלים בעלי השכלה גבוהה ורקע אירופאי מפיגנים אינטנסיביות ועוצמה חזקה יותר של מעורבות טרנס-לאומית והם נעים ביתר קלות, פיסית ווירטואלית, בין מקומות לעומת בעלי השכלה נמוכה ורקע מזרחי (Gold, 2002). לפיכך, ההשתייכות הדיפרנציאלית לרשתות חברתיות וכלכליות טרנס-לאומיות מציבות את הישראלים האמריקאים בעמדות השתלבות וקליטה בלתי אחידות. עם זאת, קשרים טרנס-לאומיים ומטוטלת שיווי המשקל של קשרים דו-קוטביים - לישראל ולארה"ב - צפויים להשתנות לטובת האחרונה עם התארכות השעות בחו"ל ובוודאי בקרב ילדיהם שרק מיעוטם מחשיבים עצמם ישראלים (לב ארי, 2002; Lev-Ari, 2008; Kimhi, 1990). באשר לצאצאי מהגרים ישראלים ("דור חוצי" - אלה שנולדו בישראל והיגרו עם הוריהם, ו"דור שני" - ילידי חו"ל

וניעות ביניהם, והשאלה כיצד הפרט בחברה מקבל החלטה לגבי חשיבות ההשתייכות האתנית לגביו. ברמה זו נבחנות האופציות האתניות אותן בוחרים אנשים כחלק מזהותם, ובאיזו מידה הם מערבים את זהותם האתנית בחיי היומיום (Mittelberg & Waters, 1992). בהקשר לכך המונח **הזדהות** פירושו הפגנה של השתייכות לקבוצה אתנית מסוימת. חלק מתהליך ההזדהות כולל גם את קבלת הערכים והנורמות של הקבוצה עימה מזדהים כקווים מנחים ומעצבים את אישיות הפרט המזדהה ואת התנהגותו (רבהון, 2001).

כפי שנטען קודם, ההגירה בת זמננו נחקרת בהקשר טרנס-לאומי. וורטובק (Vertovec, 2004) מסביר כי המהגרים החדשים בהגירה טרנס-לאומית חווים בתהליך קליטתם בארץ היעד דפוסים של שינוי במבנים חברתיים שונים כתוצאה מהחיים "כאן" ו"שם" אשר משפיעים על הבניית הזהות של המהגרים בדור הראשון וזו עשויה להשפיע גם על הדורות הבאים של מהגרים. זהויות חצויות אלה משפיעות ומושפעות גם מזהויות פוליטיות עם יותר ממדינה אחת, מעין זהויות חוצות גבולות אשר באות לידי ביטוי לעיתים בשמירה על מספר אזרחויות. גם בהקשר כלכלי יש לחוויה הטרנס-לאומית השפעה בדמותן של העברות כספים בין מדינות, בין משפחות במדינות שונות ועוד. המהגרים החדשים מנהלים רשתות חברתיות משלהם, יחסי כוח הקשורים במגדר ובסטאטוס, מוסדות דתיים, פרקטיקות דתיות, מוסדות כלכליים ופוליטיים בין מספר מדינות. שינוי חברתי באמצעות ההגירה הטרנס-לאומית נחקר בהקשר של מספר מדינות והתנאים שבהן המשפיעים על הבניית דפוסים חברתיים, פוליטיים וכלכליים - שינוי שהוא עמוק יותר ואף ראוי להיות מכונה טרנספורמציה. אמנם פעילויות בתחומים אלה מתבצעות על ידי פרטים אבל הפעילות המצטברת של כולם יחד משפיעה על מצבן של ערים ואף מדינות שלמות (למשל: רכישת דירות בארץ המוצא או ביקורים תכופים שם). מהגרים עשויים לשמור על אוריינטציות כפולות ל"כאן" ו"שם". יש השומרים על קשרים הדוקים מאוד עם ארץ המוצא בתחום החברתי והתרבותי ואף הכלכלי והפוליטי, בד בבד עם קליטה בארץ היעד. זהות יכולה להיות חלקית ומשתנה כאשר הנאמנות לארץ המוצא עשויה להתחלף בנאמנות למדינה אחרת או בנאמנות שטחית בלבד לאחת מהארצות בתהליך ההגירה הטרנס-לאומית. החוויה הכוללת בקליטה של מהגרים טרנס-לאומיים והטרנספורמציה שהם חווים משפיעה על מדינות המוצא והיעד. טרנס-לאומיות הופכת לתופעה נפוצה והשפעתה כבר נחקרת ביחס לשינוי של מבנים חברתיים ובסיסי זהות והזדהות חדשים של חברות שלמות שהשפעתם תמשך כנראה לדורות הבאים (Vertovec, 2004).

מהגרים מישראל וצאצאיהם: זהות, הזדהות וקשרי חברות - ממצאי מחקרים קודמים

מאחר ומעל מחצית המהגרים הישראלים מהגרים לארה"ב, כמעט כל המחקרים אשר נעשו אודות מהגרים מישראל

על פעילויות תרבותיות עבור הישראלים המתגוררים בפרז ובשכנות לה. חלק מהשאלונים הופצו ידנית על ידי החוקרת. בלונדון הופץ השאלון ידנית על ידי החוקרת ובאמצעות האינטרנט דרך "עלונדון" שהוא העיתון בעברית לישראלים החיים בלונדון. לא התבצעה במחקר הנוכחי דגימה אקראית סטטיסטית שכן לא התאפשר איתור של מסגרת דגימה. ממצאי המחקר אינם מייצגים את כל אוכלוסיית הישראלים החיים באירופה אלא רק את המשיבים עצמם. יחד עם זאת, על ידי השוואה לממצאי מחקרים קודמים, בנושא הגירת ישראלים, ייבחנו הדמיון בין ממצאי המחקר הנוכחי לממצאים קודמים, בד בבד עם קבלת מידע חדש אודות אוכלוסייה שכמעט ולא נחקרה בעבר. בנוסף, השימוש בשתי מתודות מחקריות מאפשר תיקוף נוסף של ממצאי המחקר.

לשאלון הכמותי צורפו שלוש שאלות פתוחות, אשר היוו את אחד הרכיבים במתודה האיכותנית שנקטה במחקר. בשאלות הפתוחות פירטו המשיבים נושאים שונים הקשורים בזהותם היהודית והישראלית. התשובות לשאלות אלה נותחו בשיטת ניתוח תוכן בשלבים (Strauss & Corbin, 1990). במהלך ניתוח התשובות המילוליות התבצע בשלב ראשון קידוד פתוח ונקבעו קטגוריות-על ובהמשך פורקו התופעות לקטגוריות משנה. קטגוריות אלה הוצגו בהתאמה לצד הממצאים הכמותיים, תוך יצירת קשרים ויחסי גומלין ביניהם. בנוסף, נערכו ראיונות עומק מובנים עם 23 ישראלים השוהים בפרז ובלונדון. החומר שהתקבל נותח על ידי קיבוץ התמות המרכזיות יחד לנושאים משותפים ומשמעותיים בקהילת הישראלים בחו"ל. יתרונם של ראיונות אלו באינפורמציה המעמיקה והמפורטת שהם מוסיפים על השאלונים וביכולתם להעלות נושאים חדשים ותמות חדשות התורמים לניתוח ולפרשנות החומר שהתקבל הן בראיונות עצמם והן בשאלונים (שקדי, 2003).

בדור הראשון נכללו ישראלים אשר היגרו לחו"ל, בדרך כלל כבעלי משפחות ובעת המחקר מרביתם היו נשואים ובגילאי 35 ומעלה, לעומת צעירים, רווקים ובני **דור וחצי** (שנולדו בישראל אך התחנכו חלק או מרבית חייהם בחו"ל) ובני **הדור השני** (ילידי חו"ל). המהגרים הישראלים לדורותיהם חלקם הגדול השיב לשאלונים (126) ועוד 23 ישראלים רואיינו פנים אל פנים.

בקרב המשיבים לשאלונים היו 42% גברים ו-58% נשים, בגיל ממוצע 38. מתוכם 48% מתגוררים באנגליה, 42% בצרפת והיתר (10%) במדינות אחרות באירופה. מרבית הנחקרים (76%) ילידי ישראל. בהשוואה לפי ארצות מגורים, נמצא הבדל מובהק בכך ששיעור הנשואים גבוה יותר בקרב המתגוררים באנגליה (קשור גם בגילם הגבוה יותר של המשיבים המתגוררים באנגליה). שיעור הנשואים (והגרשים) בקרב הישראלים החיים באנגליה הוא 63% בהשוואה ל- 24% מהמשיבים בצרפת. לעומת זאת 76% מהמשיבים החיים בצרפת הם רווקים ו-37% בלבד בקרב

להורים ישראלים) טוען גולד (Gold, 2002) כי הם חשופים יותר מהוריהם, בני הדור הראשון, לחברה הלא יהודית הסובבת אותם. צעירים אלה מעורבים בשתי החברות, הישראלית והלא-ישראלית באופן שווה, בעוד הזדהות הוריהם עם ישראל עולה על הזדהותם עם ארה"ב. בני המהגרים יכולים לבחור להשתייך לקבוצות אתניות כאלה או אחרות בחברה המארחת. רוזנטל, כפיר ופרידברג (1994) מצאו כי בני מהגרים ישראלים אימצו דפוסי תרבות כלל אמריקנים לא יהודים. לטענתם, בני המהגרים מאבדים את הזיקה והקשר לישראל עד כדי ניתוק מלא. גם אוריולי (Uriely, 1995), אשר חקר הורים וילדים ישראלים בארה"ב מצא כי ילדי הישראלים לא רצו להתערות בחברה היהודית-אמריקנית והעדיפו את החברה הלא-יהודית. אוריולי (Uriely, 1995) מסייג את דבריו בכותבו כי כל דור הבין את הזהות הישראלית באופן שונה: ההורים רצו לחוש כחלק מהחברה הישראלית על אף ישיבתם בארה"ב בעוד ילדיהם לא חשו במתח הקיים בין ישיבה במדינה אחת והיותם מזוהים עם חברה ומדינה אחרת. זהותם מבוססת על מוצא משפחתם ולא על מקום מושבם.

ממחקר אודות בני ישראלים באירופה ניתן ללמוד כי ילדי מהגרים ישראלים מעידים על עצמם כבעלי זהות דו-לאומית דרך שמירת קשר עם שתי המדינות ולוקחים חלק במסגרות חינוך בלתי פורמאליות בשתייהן (Gold, 2002). הארט (Hart, 2004) מוסיפה כי ילדים אלו עוברים תהליך הסתגלות לחברה בעזרת הקשרים היומיומיים שהם מקיימים בבית הספר בעוד הוריהם עוברים תהליך איטי ומקוטע יותר. לטענתה, הילדים מבינים ביתר קלות את התרבות החדשה אליה הגיעו בעוד הוריהם מתקשים בהבנת החברה והתרבות. בהתאם, הילדים מגבשים זהות אתנית שונה מזו של הוריהם.

הקשר המחקר, שיטות המחקר ואוכלוסייתו

המחקר המוצג להלן עסק בקהילות של ילידי ישראל המתגוררים בארצות אירופה, בייחוד באלה החיים באנגליה ובצרפת. שאלת המחקר נגעה לקשריהם החברתיים וממדי זהותם של מהגרים אלה ובחינת גבולות הזהות; האם מוקדיהם הם בישראל או בארץ ההגירה? כלומר האם הם טרנס-לאומיים, ואם כן, האם קיימים הבדלים בין ישראלים, בני דור ראשון, לצאצאיהם.

במחקר שולבו שתי מתודות, כמותית ואיכותנית. חלקו הכמותי של המחקר התבסס על סקר מתאמי. במחקר מסוג זה נבדקים בעיקר קשרים בין משתנים על סמך נתונים הנאספים באמצעות שאלונים ובהם משיבים נחקרים לגבי עמדותיהם, רגשותיהם, סברותיהם וכדומה לגבי הקשרי המחקר (נחמיאס ונחמיאס, 1998). השאלונים הופצו בעיקר דרך האינטרנט, באמצעות ה"בית הישראלי" בפרז, המהווה חלק מהקונסוליה הישראלית במקום ומופקד

להתאפק ושמתי דגל ישראל על האוטו אבל זה קצת סיכון גבוה" (ישראלית בת 65).

לגבי מערכת קשרי הגומלין עם **הקהילות היהודיות המקומיות**, מרבית הישראלים במחקר זה אינם משתייכים לקהילה היהודית וכמעט שאינם פעילים בה. למעלה ממחצית המשיבים בני הדור הראשון העידו על חוסר מעורבות בקהילה היהודית ורק רבע ציינו כי הם פעילים במידה מסוימת. הניכור מהקהילה היהודית בולט יותר בקרב הצעירים, דור וחצי ודור שני: 61% מהנשאלים הצעירים ציינו כי אינם משתייכים לקהילה היהודית במקום מגוריהם ואינם פעילים בה. אשר לשכונות מגורים, הצעירים חיים בשכונות לא יהודיות בשיעורים גבוהים יותר, מאלה של הדור הראשון (77% ו-41% בהתאמה).

הישראלים במחקר הנוכחי העידו בצורה מאד בולטת כי מנגנוני שמירת הזהות של היהודים המקומיים משוכללים בהרבה מאלה שלהם. הישראלים תיארו פעילות אינטנסיבית של קהילה יהודית מאורגנת ותוססת סביב פעילות בבתי כנסת, פעילות קהילתית וחינוכית ענפה. הישראלים כמעט כולם מבחינים בכך אך לוקחים בפעילות זו חלק מועט בעיקר בהקשר כלכלי וחינוך הילדים. מעט מאד ישראלים ציינו את תרומת הקהילה הישראלית לזו היהודית-מקומית בהוראת עברית בבתי ספר יהודיים (על ידי מורות ישראליות) והבאת תרבות ישראל לתפוצות והיותם צרכני תרבות זו (כמו מופעי תרבות משותפים). ברמה חברתית אין כמעט קשרים והתחושות הן של ניכור הדדי (לפחות כפי שמעידים מרבית הישראלים) ושוני רב (בלבוש, בעמדות פוליטיות, במידת דתיות ועוד).

צעירה בשם טלי בת 26, אשר לומדת לתואר שני בספרות צרפתית, רווקה אשר הגיעה עם בן זוגה הישראלי, סטודנט אף הוא (שניהם לא נשואים) תיארה את הקהילה היהודית המקומית בפרז'ז ואת יחסי הגומלין בינה לבין הישראלים בעיר באופן הבא:

היהודים מאורגנים סביב בתי הכנסת ולימוד העברית שנעשה בין אם בבית הכנסת ובין אם באולפנים שחלקם שייכים לסוכנות היהודית, החיים היהודיים היומיומיים, בריתות בר/בת מצוות. הישראלים מעורים בקהילה [היהודית]. מקבוצת הגיל שלנו עושים הכול להימנע מקהילה זו. היא מאיימת עלינו מאד בגלל שהיא מפגישה אותנו עם סממנים יהודיים גלויים ולעיתים גם מקוממים. מצד אחד מקטלגים אותי כאחת מהם ואז את לא אנונימית ומצד שני הם מצפים ממך לייצג את האב טיפוס הישראלי, שעשה צבא - אנחנו עשינו אבל חלק מחברינו לא.

באנגליה תיארה רות, ישראלית אקדמאית מנהלת בית ספר לשעבר, בת 56, מצב דומה של ניכור בין היהודים המקומיים לישראלים. לגבי קיומה של קהילה יהודית מאורגנת טענה רות:

[...] היא קיימת סביב בית הכנסת, לא כל כך יודעת. לצעירים היהודים כל המפגשים ואחרי הלימודים בבית הכנסת. ישראלים לא אוהבים את זה. לא הולכים לבית הכנסת. כשרציתי לעשות בר מצווה לבן שלי אמרו לי את לא חברה. אבל אז אמרנו אנחנו

הישראלים המתגוררים באנגליה. השכלת הנחקרים גבוהה, 41% הם בעלי תארים מתקדמים, 35% בעלי תואר ראשון, והיתר, כחמישית מהמשיבים, הם בעלי השכלה נמוכה יותר (תיכונית ויסודית). שיעור בעלי תארים מתקדמים (שני ושלישי) גבוה יותר בקרב המתגוררים בצרפת (49%) בהשוואה לזה של המתגוררים באנגליה (31%).

ממצאים קשרי חברות

הממצאים המרכזיים של המחקר מצביעים על כך שישראלים, לדורותיהם השונים, מקיימים קשרי גומלין חברתיים עם ארבע קהילות, כאשר שלוש מהן נמצאות במרחב הגיאוגרפי של מדינת ההגירה והרביעית - בישראל. ארבע הקהילות הן: הקהילה הלא יהודית המקומית; הקהילה היהודית המקומית; קהילת הישראלים בחו"ל; והישראלית בישראל. השוואה בין ישראלים מהדור הראשון, המבוגרים, לישראלים מדור וחצי או דור שני - הצעירים, אפשרה ניתוח של מגמות שונות של טרנס-לאומיות באשר לקשריהם החברתיים.

היחסים עם **הקהילה הלא יהודית**, לפי עדותם של הישראלים מהדור הראשון, רופפים ונשענים בעיקר על קשרים כלכליים. בני ובנות הדור הצעיר, לעומתם, מעידים על קשרים הדוקים יותר עם החברה הלא יהודית. למשל, 23% מהצעירים מקיימים יחסים חברתיים הדוקים עם הקהילה הלא יהודית (בניגוד ל-8% מקרב הדור הראשון); 33% מקיימים עימה יחסים כלכליים הדוקים (לעומת 26% בקרב הדור הראשון) ו-30% מבלים את שעות הפנאי שלהם עם חברים לא יהודים (בהשוואה ל-5% בלבד בקרב דור ראשון).

בראיונות העומק התבקשו ישראלים בפרז'ז ובלונדון לאפיין את יחסי הגומלין של ישראלים עם הקהילה הלא יהודית במקום מגוריהם. נושא האנטישמיות מוצג כבעייתי במידה בינונית. ישראלית החיה בפרז'ז ציינה, למשל, כי אינה מבליטה את ישראליותה מחשש לביטחונה: "אני מיוחדת, יש ערבים רבים, שקלתי אף לעזוב צלב של עץ" (ישראלית בת 58). רוב הישראלים השוהים בלונדון מציגים עצמם בעיקר כישראלים ולא כיהודים. הם אינם מבליטים את **יהדותם**, אך רובם גם אינם מסתירים אותה: "אני תמיד אומרת כששואלים, הולכת עם חמסה...אני מבליטה את זהותי היהודית-מרוקאית [...] מאוד גאה בזה" (ישראלית בת 58). ישראלים מזדהים יותר כישראלים, מלבד בסיטואציות של תחושת איום: "כשהיה מצב רגיש ביקשתי את הבת לא ללכת עם מגן דוד על הצוואר [...] (ישראלית בת 56); "קרה שהסתרתי - לא היה כוח להתמודד עם התגובה של לא יהודים" (ישראלית בת 38); "הבלטת ישראליות? לפעמים כן לפעמים לא. דגל שם גם מחוץ לבית, אם זה מסוכן אני מסתיר [...] (רב ישראלי בן 48); ישראלית נוספת החיה בלונדון, טענה כי "ביום העצמאות לא יכולתי

לא חברים אבל יהודים ואם לא תתנו לי אז הוא [הבן של רות] לא יעשה בר מצווה ואז מייד סידרו. מעט ישראלים הולכים לבית הכנסת. אין דמיון לקהילה היהודית.

להבדיל מהקשר הרופף שחשים ישראלים באנגליה ובצרפת לקהילה הלא-יהודית המקומית ואף לקהילה היהודית, הקשר של **קהילת הישראלים בינם לבין עצמם** בולט בעוצמתו, בהשוואה למערכות הקשרים הרופפות עם קבוצות מקומיות - לא יהודיות ויהודיות. ישראלים מבלים ביחד ומקיימים עזרה הדדית וסוגים שונים של פעילויות חברתיות ותרבותיות, אם כי גם הם לא מאוד אינטנסיביים. ניכר הבדל בלכידות הקבוצתית הישראלית: הגבוהה יותר נמצאה בקרב המתגוררים באנגליה, לעומת אלה החיים בצרפת, אך גם היא סלקטיבית ומאפיינת בעיקר קבוצות בעלות מאפיינים סוציו-כלכליים גבוהים ואת בני הדור הראשון. בלונדון, למשל, שם יש מידה מסוימת של ארגונים ישראלים - בהשוואה לפרזיז שם כמעט ולא קיימים כאלה - כמו למשל: "מועדון העסקים" המארגן הרצאות, גני ילדים ישראלים, עיתון ישראלי, "סיפור פשוט" - שעת ארגון למען ילדים ישראלים עד גיל 9 בתחומי פעילות בלתי פורמאליים בעברית, ומעט פעילות בחגים. פעילויות והתארגנויות אלו נעשות בעיקר על ידי נשים הנמצאות בלונדון זמן רב. רוב ההתארגנויות החברתיות נעשות בקבוצות וחלקן מוגבלות למעמד הבינוני עד גבוה כמו מועדון העסקים הישראלי (ציינה ישראלית בת 65). ההסברים שניתנו לחוסר הקהילתיות הישראלית נגעו בזמניות של הישראלים במקום, בביקורתיות פנים קהילתית בקרב הישראלים "הקהילה הישראלית מאד קשה, ביקורתית [...] הסיבה שאין הרבה ארגונים היא בשל הביקורת" (ישראלית בת 38); ובחוסר צורך בשל הקרבה לארץ: "אל תשכחי [...] אנחנו לא רחוקים מהארץ [...] אם אני מתגעגעת בחמש שעות אני שם. ואני יכולה לעשות את זה 4-5 פעמים בשנה! בשבילי הארץ זה כמו פתח תקווה [...]" (ישראלית בת 58).

מלבד קשרים משמעותיים עם **חברים בישראל**, ישראל היא המוקד לכל מערכות הקשרים והביקורים בה תכופים מאד. כלומר הישראלים במחקר הנוכחי מקיימים מערכות קשרים חברתיות טרנס-לאומיות, בין שתי מדינות. לעומת זאת, בקרב הצעירים קיים קושי בשמירת קשרים עם ישראלים באירופה בשל מיעוט מקומות בילוי ומרכזים ישראלים, ובעיקר בשל חוסר רצון למפגש ורצון להתערות בחברה הכללית.

זהות והזדהות אתנית

לגבי זהות אתנית והזדהות עם הקבוצות השונות (לא-יהודית ויהודית מקומית, ישראלית מקומית וישראלית בישראל), הרי שבשונה מבני הדור הראשון, שאלת המשכיות היהודית של צאצאיהם בעייתית יותר. בעוד דור ההורים נשען על זהותו הישראלית כבסיס איתן להמשכיות ישראלית-יהודית

בחו"ל, הצעירים וצאצאי הדור הראשון נמצאים במצב שונה ומנגנוני שמירת הזהות היהודית שלהם אחרים ואולי אף פחות יעילים מאלה של הוריהם. בעקבות המעבר לחו"ל ברור להורים, בני הדור הראשון, שעליהם לפעול לחיזוק מנגנוני שמירת זהות יהודית ולשלוח את ילדיהם למסגרות יהודיות, אך אלה אינן תואמות את הלך הרוח החילוני, המאפיין את רוב המשיבים במחקר זה (ובעיקר את האשכנזים שבהם), ומתבצעות בעיקר בשל שיקולים תועלתניים.

שימוש בשפה העברית, המהווה מנגנון לשימור זהות ישראלית, בולט בקרב בני הדור הראשון, קיים במידה מסוימת בקרב בני הדור השני אך בעיקר בתחומי הבית. בני דור וחצי או דור שני מעדיפים שלא לשוחח בעברית מחוץ לבית, עובדה המבליטה את שונותם כבני מהגרים והם אינם מעוניינים בכך. מרואיינת אחת אף ציינה את האינטראקציה בין ילדים להוריהם בבית כ"שפת חרשים"; "[...] את תראי כשתכנסו לבתים שילדים מדברים באנגלית והאימא עונה בעברית [...] אני השתדלתי לדבר עברית, אבל למשל בפארק הם התביישו ושם ויתרתי להם ואמרתי טוב נדבר באנגלית" (ישראלית בלונדון בת 58).

ישראלים בלונדון שומרים על **זהותם הישראלית** במספר דרכים (להלן, מהדומיננטית ביותר ומטה): שימוש בעברית בבית; שליחת הילדים לגנים ישראלים ולחוגים בעברית; מגורים בשכונות "של ישראלים" (Golders Green) ושמירה על מעגל חברתי ישראלי (ישיבה בבתי קפה בשכונה, בילוי במרכז קניות יהודי וישראלי); נישואים בין ישראלים.

מרבית הישראלים רואים בשיחות בעברית עם ילדיהם ושליחתם לביקורים תכופים בישראל מעין "שריון" בפני התבוללות - בד בבד עם ציון חגי ישראל ומעקב אחר הנעשה בארץ. השירות בצה"ל מהווה גם הוא מנגנון שמירת זהות לדור וחצי ודור שני, וחלק מהנוער שירת ומתכוון לשרת בצה"ל. לא ברור האם מנגנוני שימור זהות ישראלים-יהודים אלה אכן ימנעו מבני דור וחצי ודור שני התבוללות עתידית. למשל, מבדיקת יחסי צעירים ובני דור וחצי ודור שני עם החברה הלא-יהודית עולה שבעוד שבקרב דור ראשון אין כמעט ישראלים החיים או נשואים לבני או בנות זוג לא יהודים, חמישית מבני דור שני ודור וחצי כבר עושים זאת. כמו כן, האחרונים נוטים יותר לקשרים ולהתערות חברתיים ותרבותיים בחברת הרוב (אם כי מרביתם מבכרים חברת יהודים וישראלים, בעיקר כילדים ונערים), בהשוואה לישראלים בני הדור הראשון החיים ב'בועה ישראלית' (Urieli, 1995) כמעט הרמטית. בעוד הצעירים למשל, ישראלים השוהים בפרזיז, מציגים עצמם בעיקר כישראלים ולא כיהודים, הם אינם מבליטים את זהותם היהודית, אולי בשל חוסר רלוונטיות - "מבליטה את זהותי היהודית? בטח שלא. אין לי כזו" (ישראלית בת 30). צעירים בני דור וחצי ודור שני ציינו ממדים שונים של

יהודי ופחות ממחציתם שלחו אותם לאיזשהו מוסד חינוך יהודי ותפיסת ההורים היא שהמנגנון היעיל ביותר לשימור זהות יהודית (כמו גם ישראלית) הוא באמצעות שליחת הילדים לביקורים רבים בישראל. השמירה על 'הבועה הישראלית' אינה מהווה ערובה לבני דור וחצי ודור שני מפני התבוללות, שכן לימודים במוסדות להשכלה גבוהה ומקומות תעסוקה עתידיים מפגישים אותם (כפי שעולה הן מהממצאים הכמותיים והאיכותניים) עם אוכלוסייה לא יהודית. לכן בולטת דאגת ההורים משבריריות החינוך הישראלי גם אם חלקו נעשה במסגרות יהודיות. מנגנוני שימור הזהות הישראלית-יהודית הנראים מאד טוטאליים בקרב בני הדור הראשון, שבריריים יותר בקרב בני דור וחצי ודור שני במפגשם עם החברה הלא יהודית.

סיכום ומסקנות

חצייתם של גבולות ומרחבים גיאוגרפיים הינה תופעה מוכרת בקרב מהגרים מרצון בני זמננו. מהגרים אלה, וישראלים בכללם, יכולים לשמר קשרים כלכליים, חברתיים ותרבותיים במספר מרחבים גיאוגרפיים בו-זמנית. יחד עם זאת, עוצמת הקשרים הטרנס-לאומיים אינה זהה בקרב המהגרים הללו, וכאשר מדובר במהגרים ישראלים באירופה, הרי ששמירת קשרים טרנס-לאומיים חברתיים ותרבותיים מאפיינת בעיקר את בני הדור הראשון, בעוד צאצאיהם כבר נטועים יותר בחברה המארחת ולכן סיכוייהם להתבוללות והיטמעות בה רבים יותר.

שאלת המחקר המרכזית עסקה בקשרים חברתיים וזהות אתנית של ישראלים בני דור ראשון, בהשוואה לצאצאיהם, ובאיזו מידה הם טרנס-לאומיים.

מהמחקר עולה כי קיימים פערים משמעותיים במידת שמירת הזהות היהודית-ישראלית וההיטמעות בחברה הלא יהודית בין הצעירים למבוגרים. בעוד שבני דור ראשון שומרים על זיקתם ליהדות ולישראל, בעיקר באמצעות קשר הדוק ששומרים עם ישראל ובאמצעות שימור התרבות הישראלית, הרי שבני דור וחצי ודור שני נמצאים בתהליך מתמיד של היטמעות בחברה הלא-יהודית. כמו כן, בעוד ישראלים, בני הדור הראשון נשענים על זהותם הישראלית כבסיס איתן להמשכיות ישראלית-יהודית בחו"ל, הצעירים וצאצאי הדור הראשון נמצאים במצב שונה ומנגנוני שמירת הזהות היהודית שלהם אחרים ואולי אף פחות יעילים מאלה של הוריהם.

בעוד בני הדור הראשון מנסים לשמור על 'בועה ישראלית', הן במערכת יחסיהם החברתית והן במנגנוני שמירת זהות ישראלית, צאצאיהם חווים חוויה אחרת. דור ההורים טרנס-לאומי בקשריו החברתיים ובמרכיבי זהותו יותר מאשר הצעירים. מידת הטרנס-לאומיות בקרב הדור הראשון אינה מאוזנת בהשוואה בין הקשר למדינת המוצא והמדינה המארחת. הקשרים הכלכליים בקרבם מעוגנים בעיקר בחברה המארחת בעוד קשריהם החברתיים והתרבותיים (כולל מרכיבי זהות והזדהות) נוטים באופן ברור לכיוונה

שינוי בזהותם. אחרים העידו על חיזוק זהות טרנס-לאומית בעקבות הגירתם לחו"ל: "רואה את ישראל כחלק מהעולם ולא מרכז העולם" (ישראלי בן 30). זהותם הישראלית של המשיבים המתגוררים בפריז עוברת שינוי במהלך השנייה שם והם נהיים "צרפתיים" יותר ואירופאים בתודעה ובנימוס. ישראלי בן 30 אשר שהה כילד עם הוריו בפריז, שב עימם לארץ וחזר שוב לפני מספר שנים טוען:

אחרי ההיפתחות לעולם זה משהו שמשנה אותך, ואז נוצר צורך להיות עם אנשים גם ממקומות אחרים לראות ולהיפתח למקומות אחרים. ילדים שלמדו בבית ספר ישראלי [בפריז] יצאו עם נימוס כחלק מקוד חברתי ואז חוזרים לארץ קצת שונים. אחרי חמש שנים יש שוני תרבותי מסוים, השפעה אחרת שקיבלת (ישראלי בן 30).

ישראלי נוסף, בן 27, דווקא ציין כי התחזקה זהותו היהודית: "יותר מתעניין כעת בהיסטוריה היהודית [...] חידד שאלות עד כמה הדברים חשובים לי" (ישראלי בן 30); "התקרבותי יותר ליהדות, יותר לקבל את חלק היהודי. בארץ כולם יהודים, כאן זה מקבל יותר תוכן ומשמעות, לחגוג את החגים, שבתות, אם לא עושים משהו זה יום ככל הימים [...] הייתי בעבר אנטי יהדות כעת יותר מקבלת" (ישראלי בת 30). מרואיינת אחרת, החיה בלונדון, העידה על שינוי שחל בזהותה הישראלית בעקבות ההגירה: "היו אלמנטים שהתחזקו כמו מעין זהות אתנית של ישראל, כל החיבור שלי לתרבות הישראלית היא של אדם החי בחו"ל ולכן [...] קודם הייתה זהות לאומית, עכשיו זו זהות אתנית מתוך החיבור לקהילה הישראלית שכבר מושפעת מתרבות אנגלית [...]" (ישראלי בת 47).

מנגנוני שמירת הזהות היהודית בחו"ל חלשים מאלה הקשורים בזהות הישראלית. כפי שכבר הוצג בפרקים קודמים במחקר זה, הקשר עם הקהילה היהודית רופף מאד, ועיקר המנגנונים עליהם דיווחו הישראלים קשורים בציון החגים, בעיקר ביניהם כקבוצה ישראלית-יהודית-חילונית, בחשיפה חלקית של ילדיהם למערכות חינוך יהודיות ובמספר מועט של ביקורים בבית כנסת מקומי. קשרים אלה רופפים אף יותר בקרב ישראלים החיים בצרפת והרווקים שביניהם. יחד עם זאת, הנשואים מקרב המשיבים, ובעיקר אלה החיים באנגליה, מייחסים חשיבות רבה לחיזוק מנגנוני שמירת זהות יהודית על מנת לשמור על ילדיהם מפני תהליך של התבוללות. מנגנון משמעותי לשמירת הזהות היהודית ובעיקר בקרב המתגוררים באנגליה והנשואים הוא שליחת הילדים לבית ספר יהודי, בעיקר בעל-יסודי, וזאת בשל שיקולים של חשש מאנטישמיות ושיקולים פרגמטיים לגבי עלויות בתי הספר ורמתם. באמצעות בתי הספר וחויית החברות של ילדיהם שם מתוודעים גם ההורים (החילוניים ברובם) לנושא היהדות אך עדיין חשים מנוכרים למסגרות אלה בשל העובדה שהן נתפסות כדתיות מדי עבורם. יחד עם זאת רק כשליש מהמשיבים שלחו את ילדיהם לבית ספר

שהעדרם של ארגונים המשמרים קשר לישראל מקשה עליהם לשמר את זהותם הישראלית בחיי היום יום. כמו כן היכולת ליצור לעצמם מנגנונים משלהם לשמירת הזהות של הוריהם פחותה, בין היתר בשל היותם בעלי אמצעים כלכליים דלים מאלה של הוריהם (כמו למשל מגורים בשכונות יהודיות או נסיעות תכופות לישראל). צעירים ובני דור וחצי ודור שני, שלא כבני הדור הראשון אינם שותפים כמעט, למעט ההתארגנויות הוולונטריות הישראליות. עובדה זו אף בולטת יותר בקרב ישראלים אשר רואיינו בצרפת, אשר לא יכלו להצביע ולו על ארגון ישראלי אחד, פורמאלי או בלתי פורמאלי הקשור בישראל. מאחר וחלק גדול מהנחקרים הצעירים במחקר הנוכחי מתגוררים בצרפת, ובקרבם גם רב יותר הקשר הרגשי והנכונות לשוב לישראל (בהשוואה לדור ראשון והמתגוררים בעיקר באנגליה) רצוי שגורמים פורמאליים מטעם ישראל יתנו את הדעת על חשיבות קיום קשר פורמאלי עם צעירים אלה. איתור צעירים אלה, אשר חלקם כבר איבדו כמעט כל קשר לישראלים אחרים וליהודים יסייע בקירובם לנציגי ישראל בתפוצות, בד בבד עם התעניינות ערה יותר בצורכיהם הרוחניים ואולי אף החומריים. גם הקהילות היהודיות המקומיות, אשר להן יכולות ארגוניות משמעותיות יכולות להיעזר ולתמוך בצעירים אלה ולחזק בקרבם את הקשר ליהדות המקומית.

של ישראל. בני הדור הראשון הם בעלי אמצעים כלכליים רבים מאלה של הצעירים ולכן, במידה והם חשים בחסרונה של ישראל הם יכולים להשלים זאת באמצעות מספר מנגנונים, כפי שהעידו בני זוג החיים שנים רבות בלונדון:

אנחנו למעשה חיים בארץ - עיתונים ישראלים, טלוויזיה ורדיו [...] אני לא קורא אף עיתון אנגלי [...] אני יודעת בדיוק מה מזג האוויר בארץ [...] בנינו לנו את ישראל הקטנה פה. נכון שאנחנו כמו בבועה, אבל זה מתאים לצרכים שלנו [...] אנחנו נוסעים הרבה מאד לארץ, פעם בחודש או חודש וחצי.

מנגנוני שמירת הזהות של הצעירים ובני דור וחצי ודור שני רופפים יותר מאלה של הוריהם והם נדרשים יותר להכריע לגבי הזדהות עם החברה המקומית, בעיקר גם בשל העובדה שחברה זו דורשת מהם הגדרה כזו בעיקר במוסדות החינוך, בעוד ההורים נדרשים לכך פחות, בעיקר בקרב הישראלים המתגוררים באנגליה. זהותם של בני דור וחצי ודור שני נבנית תוך תהליך רציף יותר של הסתגלות לחברה המארחת מזו של הוריהם, ולכן גם זהותם קשורה יותר בחברה המארחת מהוריהם (ממצאים דומים לאלה של Gold, 2002; Hart, 2004), כך שמידת הטרנס-לאומיות בקשריהם החברתיים והתרבותיים של צאצאי מהגרים ישראלים באירופה מועטת בהרבה מזו של הוריהם. עיקר הקשרים של בני דור וחצי ודור שני מעוגנים בחברה המארחת: מקומות עבודה, שכונות מגורים, מוסדות לימוד ועוד. למרות היות הצעירים קשורים רגשית לישראל, הרי

Gold, S. J. (1997). "Transnationalism and Vocabularies of Motive in International Migration: The Case of Israelis in the United States." *Sociological Perspectives*, 40(3): 409-427.

Gold, S. J. (2002). *The Israeli Diaspora*. London and New York: Routledge.

Hart, R. (2004). *Altarity: Choosing Schools - Choosing Identities in London*. Ph.D Dissertation, London: Kings College.

Kimhi, S. (1990). *Perceived Change of Self-Concept, Values, Well-Being, and Intention to Return Among Kibbutz People Who Immigrated From Israel To America*. California: Palo Alto, In Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree of Doctor of Philosophy.

Lev Ari, L. (2008). *The American Dream - For Men Only? Gender, Immigration and the Assimilation of Israelis in the United States*. El Paso, TX: LFB Scholarly Publishing LLC.

Levitt, P., DeWind, J. & Vertovec, S. (2003). "International Perspectives on Transnational Migration: An Introduction". *International Migration Review*, 37(3): 565-575.

רוזנטל, מ', א' כפיר ופרידברג (1994). "ישראלים בני יורק - חבלי התערות". **כיוונים 6**.

שקדי, א' (2003). **מילים המנסות לגעת - מחקר איכותני תיאורי ויישום**. תל-אביב: הוצאת רמות.

Castles, S. (2007). "The Factors That Make and Unmake Migration Policies". In *Rethinking Migration*. Eds. A. Portes & J. DeWind. New York: Berghahn Books: 29-61.

Dinnerstein, L, Roger, L. N. & Reimers, D.M. (1990). **Blacks, Indians and Immigrants in America**. New York: Oxford university Press.

Eisenbach, Z. (1989). "Jewish Emigrants from Israel in the United States." In U.O. Schmelz and S. DellaPergola, eds. **Papers In Jewish Demography**. The Institute of Contemporary Jewry. Jerusalem: The Hebrew University of Jerusalem.

Gold, S. J. (1992). "Israelis in Los Angeles". **Wilstein Institute Research Note**. Los Angeles: The susan and david wilstein Institute of Jewish Policy studies.

טור-כספא, מ' וד' פרג-מריו מיקולינסר (2004). **היבטים פסיכולוגיים של גיבוש זהות ותרומתם להבנת הזהות היהודית**. רמת גן: אוניברסיטת בר אילן, הפקולטה למדעי היהדות, מרכז רפפורט לחקר ההתבוללות ולחיזוק החינוכיות היהודית.

כחן, י' (2007). "ההצלחה הדמוגרפית של הציונות". **סוציולוגיה ישראלית, ח 2**: 362-355.

לב ארי, ל' (2002). **ג'נדר, הגירה וקליטה כלכלית וחברתית בקרב ילידי ישראל בארצות הברית**. חיבור לשם קבלת תואר דוקטור בפילוסופיה, ירושלים: אוניברסיטה העברית.

לב ארי, ל' (2005). "קליטה חברתית ותרבותית של ישראלים בארצות הברית". **פעמים**. 101-102: 249-221

לב ארי, ל' (2006). **שבים הביתה - מחקר אודות ישראלים החוזרים ארצה**. ירושלים: משרד לקליטת העלייה, אגף לתכנון ולמחקר ואגף לתושבים חוזרים.

נחמיאס, ד' וחו' נחמיאס (1998). **שיטות מחקר במדעי החברה**. תל-אביב: עם עובד.

רבוין, ע' (2001). **הגירה, קהילה הזדהות: יהודי ארצות הברית בשלהי המאה העשרים**. ירושלים: אוניברסיטה העברית, מאגנס.

- Vertovec, S. (2004). "Migrant Transnationalism and Models of Transformation." **International Migration Review**, 38(3): 970-1001.
- Vertovec, S. & Cohen, R. (1999). "Introduction". In S. Vertovec and R. Cohen eds. **Migration Diasporas and Transnationalism**. Aldershot, England: Edward Elgar.
- Strauss, R. E. & Corbin, J. (1990). **Basics of Qualitative Research: Grounded Theory Procedures and Techniques**. London: Sage.
- Tilly, C. (1990). "Transplanted Networks." In V. Yans-McLaughlin ed. **Immigration Reconsidered: History, sociology and Politics**. New York: Oxford University Press: 79-95.
- Urieli, N. (1995). "Patterns of Identification and Integration with Jewish American Among Israeli Immigrants in Chicago: Variations Across Status and Generation." **Contemporary Jewry**, 16: 27-49.
- Mittelberg, D. & Waters, M.C. (1992). "The Process of Ethnogenesis Among Haitian and Israeli Immigrants in the United States". **Ethnic and Racial Studies**, 15(3): 412-435.
- Pries, L. (1999). "New Migration in Transnational Spaces". In L. Pries ed., **Migration and Transnational Social Spaces**. Vermont, US: Ashgate Publishing Company, pp1-35.
- Shokeid, M. (1998). "One night stand Ethnicity: The Malaise of Israeli-Americans" in **Immigration to Israel: Sociological Perspectives** edited by E. Leshman and I.T. Shuval eds. New Brunswick: Transaction Publications.